

VII. RAHVUSVAHELISED SUHTED II MAAILMASÕJA JÄREL. KÜLM SÕDA:

1. Külm sõda:

1.1. Külma sõja kujunemine:

- Külma sõja põhjuseks oli **kahe vastandliku leeri kujunemine** peale II maailmasõda. Demokraatlike lääneriike (USA, Suurbritannia jt-d.) ja NSV Liitu ühendavaks lüliks oli võitlus natsionaalsotsialistliku Saksamaa ja tema liitlaste vastu. Koos sõja lõpuga löid välja ka seni vindunud omavahelised vastuolud. Vähesel määral olid need välja lõõnud juba sõja ajal- erinevad arusaamad Teheranis ja Jaltas “Teise rinde” avamise küsimustes jne.
- Omavaheliste pingete allikaks olid erinevad eesmärgid:
 - Lääneriigid taotlesid demokraatia taastamist sõjajärgses Euroopas
 - NSV Liit soovis oma mõjusfääride laiendamist ja sotsialistliku maailmavaate levitamist Ida-Euroopas.
- Kui esialgu hoiti omavahelisi vastuolusid “saladuses”, siis 1946.a. deklareerisid mõlemad pooled juba avalikult vastuolude olemasolu (J.Stalin veebruaris; **W.Churchill** oma **Fultoni kõnes** märtsis). (Vt. ka õpik lk.48-50)
- Lõpliku hoobi rahulikule kooseksisteerimisele panid:
 - **NSVL tegevus Ida-Euroopa okupeeritud aladel** (kasutades oma okupatsioonivägede kohalolekut hakati sealsetes riikides nihutama võtmepositsioonidele kohalikke NSVL-meelseid kommuniste, kasutades repressioone ja valimiste võltsimist moodustati Moskva-meelsed nukuvallitsused ja alustati demokraatia likvideerimist ning sotsialistliku majandussüsteemi juurutamist). (Vt.ka õpik lk.52-53)
 - **erimeelsused Saksamaa tuleviku küsimustes.**

1.2. Külma sõja mõiste:

- Külma sõja termin võeti kasutusele 1947.a. **Külm sõda** oli NSV Liidu ja Idabloki vastasseis demokraatlike lääneriikidega, mis ei vii küll otsese sõjalise konfliktini osapoolte vahel ning seisnes vastastikusel propagandas; luures;vastandlike sõjaliste blokkide moodustamises (NATO ja VLO); võidurelvastumises; konfliktides ja sõdades (ent seejuures on iseloomulik asjaolu, et suurriigid ise otseselt sõjaliselt kokku ei pörka, vaid sõdisid teise leeriga liitlaste kaudu või üksteise vaenlastele majanduslikku ja sõjalist abi andes).
- Külma sõja vastandiks on “**kuum sõda**”- otsene sõjategevus. Selle hoidis külma sõja aastatel ära tuumapommi olemasolu mõlematel leeridel.
- Külm sõda polnud samas mingi ühtne pidevate konfliktide jada, vaid pingete teravnemine vaheldus aeg-ajalt pingelanguste (pingelõdvendusega) ja ajutiste suhete soojenemistega (see sõltus eelkõige sisepoliitilisest olukorrast USA-s ja NSV Liidus).
- Külma sõja lõpuks võib pidada 1980-ndate aastate lõppu ja 1990-ndate algust, mis tipnes Idabloki lagunemise, Saksamaa ühinemise ja NSV Liidu lagunemisega.

1.3. Külma sõja osapooled:

- **NSV Liit ja talle alluvad marjonettriigid Ida-Euroopas** (Poola, Saksa Demokraatlik Vabariik, Tšehhoslovakkia, Ungari, Rumeenia, Bulgaaria, Jugoslaavia, Albaania), **Aasias** (Põhja-Korea (KR DV), Hiina RV, Põhja-Vietnam (VR DV), Mongoolia), **Ameerikas** (Kuuba) ja **Aafrikas**.
- Samas polnud Idabloki riigid alati ühtsed ning aeg-ajalt loobusid osad neist järgimast Moskva poliitilist joont (näiteks Hiina RV, Rumeenia ja Jugoslaavia, Albaania).
- Kõigile neile olid iseloomulikud:
 - diktatuurirežiimid (võimu koondumine ühe partei ja ühe isiku kätte)
 - “sotsialistlik demokraatia” (ehk valimiste võltsimine ja valimised ühe kandidaadiga)
 - kommunistliku partei totaalne kontroll riigiparaadi, ühiskondlike organisatsioonide ja sõjaväe üle
 - tööstuse natsionaliseeritus ja põllumajanduse kollektiviseeritus (eranditega)
 - plaani- ja käsumajandus
 - kultuuri ideologiseeritus
 - ühiskonna väga kõrge sõjaväestatus
- **USA ja teised kapitalistlikud riigid** (näiteks Inglismaa, Prantsusmaa, Saksamaa Liitvabariik jne.), kes tuginesid ameeriklaste sõjalisele ja majanduslikule toele tõrjumaks tagasi NSV Liidu ja teiste sotsialistlike riikide ekspansioonikatseid.
- Üldjuhul oli nende puhul tegemist demokraatlike ja turumajandusele orienteeritud riikidega. Samas toetasid USA ja tema liitlased ka neid diktatuuririike ja mittedemokraatlikke liikumisi, mis olid suunatud sotsialismileeri vastu (näiteks Tšiili, Pakistan jne.).
- Teise maailmasõja järel hakkasid lagunema ka senised koloniaalimpeeriumid ning kumbki osapooltest üritas kas säilitada oma mõju neis (näiteks Inglismaa ja Prantsusmaa) või laiendada sinna oma mõjusfääri (näiteks NSV Liit, Hiina RV või USA). Sellega seoses **tõmmati külma sõtta ka arengumaad e.kolmanda maailma riigid** (Esimene maailm- kapitalistlikud riigid Lääne-Euroopas ja Põhja-Ameerikas; teine maailm- sotsialistlikud riigid). Seetõttu toimus maailma jagunemine vastandlikeks leerideks osaliselt ka arenguriikides.
- Siiski kõik riigid kindlat poolt sellises **bipolaarses** (ehk kahepooluselises) maailmas valida ei soovinud ja moodustasid nn. **mitteühinemisliikumise** (kujunes välja 1950-1960.vahetuseks), ent see oli pigem meelestatud lääneriikide vastaselt (seda näitavad ka mitteühinemisliikumise liidrikohtadel olnud meeste nimed ja riigid- Tito Jugoslaaviast; Nasser Egiptusest; Castro Kuubast jne).

2. Külma sõja sündmused, kriisid ja kriisikolled (kronoloogilises järjestuses):

2.1. **Potsdami konverents: (1945.a. suvi):** Vt. II maailmasõja aegsed konverentsid ja Potsdami konverentsi otsused Saksamaa suhtes.

2.2. **Trumani doktriin: (1947) (Vt. ka õpik lk.52):**

- See oli USA presidendi välispoliitiline kava anda sõjalist ja majanduslikku abi nendele riikidele, keda ähvardas NSV Liidu poolne ekspansioonioht.
- See oli seotud Ida-Euroopas sovietiseerimise (ehk nõukogustamise) lõpulejõudmisega ning surve tugevnemisega Kreekale ja Türgile (abi Kreeka kommunistidele seelses kodusõjas ning NSV Liidu territoriaalsete nõudmistega sõjas neutraalseks jäänud Türgile), millest nähtus Moskva soov laiendada oma mõjualuseid territooriumeid Vahemere suunas. Kuna USA nägi selles Teise maailmasõja lõpul kujunenud sõjalise ja poliitilise tasakaalu rikkumist, siis lubas USA anda edaspidigi abi neile riikidele, keda Moskva ohustab.

2.3. **Marshalli plaan: (1948-52) (Vt. ka õpik lk.60; 63-64):**

- Marshalli plaan oli osa Trumani doktriinist. Selle alusel jagati Euroopa riikidele majanduslikku abi (16 riigile 13 miljardit). Plaani eesmärgiks oli Euroopa majanduse kiirem taastamine, kuna kehvad majandusolud oleksid võinud olla heaks pinnaseks kommunistlike ideede levikule.
- Samas pakkusid Ühendriigid abi ka NSV Liidule ja Ida-Euroopa riikidele, millest viimased loobusid, kuna Moskva kartis lääne mõjude liigset kasvu antud piirkonnas.
- Abist loobus ise Soome (kes oli langenud NSVL mõju alla ehk **finlandiseerunud**) ja Hispaaniale ei pakutud (kuna seal võimutses diktaatorina F.Franco).

2.4. **Vastastikuse Majandusabi Nõukogu (VMN): (1949) (Vt. ka õpik lk.64):**

- Loodi 1949.a. peale seda, kui Ida-Euroopa sotsialistlikud riigid olid tagasi lükanud Marshalli plaaniga pakutud abi, kuna pidasid seda sekkumiseks oma siseasjadesse.
- Organisatsiooni eesmärgiks oli liikmesmaade majanduse integreerimine ja vastastikuse koostöö suurendamine. Tegelikult allutas Moskva endale läbi selle organisatsiooni Ida-Euroopa sotsialistlike riikide majanduse ning sai sellega enesele ka parema kontrollmehhanismi nende riikide üle.
- VMN varises kokku 1980-ndate aastate teisel poolel seoses majanduslangusega sotsialistlikes riikides ning Idabloki lagunemisega.

2.5. NATO asutamine: (1949) (Vt. ka õpik lk.60-62):

- NATO asutamisele eelnes **Brüsseli pakti** (ehk Lääneliidu) sõlmimine **1948.a.**, mis oli esimene sõjalis-poliitiline liit peale II maailmasõja. Liidu loomise põhjuseks oli kartus NSV Liidu sõjalise ekspansiooni ees ning lootus sellele üheskoos vastu seista.
- 1949.a. aprillis loodi Brüsseli pakti baasil uus ühendus - **NATO (Põhja-Atlandi Lepingu Organisatsioon)**, mille eesmärk oli eelnevaga sama.
- NATO asutajateks olid Benelux`i riigid, Suurbritannia ja Prantsusmaa (kes olid moodustanud ka Brüsseli pakti) ning Itaalia, Portugal, Taani, Norra, Island, Kanada ja USA. Hiljem organisatsioon täienes uute liikmesriikidega (Saksamaa, Kreeka ja Türgi, Hispaania).
- NATO oli tähtsaimaks vastukaaluks Euroopas NSVL survele ning tänu tihedale omavahelisele koostööle Moskva plaanid Euroopas luhtusid. Siiski esines ka NATO-s teatud erimeelsuseid- näiteks astus Prantsusmaa de`Gaulle`i ajal ajutiselt NATO sõjalisest liidust välja (põhjendades seda USA liigse domineerimisega organisatsioonis). NATO loomist kiirendas ka Berliini blokaad.

2.6. Berliini blokaad: (1948.a. juuni-1949.a. mai) (Vt. ka õpik lk.51-52):

- Berliini blokaadi eelduseks olid Potsdami konverentsi otsused, millega Saksamaa ja selle pealinn Berliin jagati nelja riigi (NSVL, USA, Prantsusmaa, Inglismaa) vahel okupatsioonitsoonideks.
- Lääneriikide eesmärgiks oli demokraatia taastamine Saksamaal ja majanduse ülesehitamine tuginedes vabale turumajandusele; NSV Liidu eesmärgiks oli jätta Saksamaa idaosa koos Berliiniga oma mõjusfääri ning alustas seal sovietiseerimist (allutati kõik parteid kommunistide diktaadile, alustati tööstuse natsionaliseerimist ja põllumajanduse kollektiviseerimist, mindi üle plaani- ja käsumajandusele, viidi läbi repressioone teisitimõtlejate ning Moskva-joonega mittenõustujate suhtes jne.).
- Blokaadi ajendiks oli rahareformi läbiviimine Saksamaa ja Berliini läänesektorites. Vastuseks sellele blokeeris NSVL kõik juurdepääsud Berliini läänesektoritele, eesmärgiks sundida lääneriike sellest alast loobuma. Lääneriigid eesotsas USA-ga avasid sellele vastukaaluks õhusilla Lääne-Berliiniga, viies sinna sellisel moel kõik vajaliku. NSVL sõja puhkemise kartuses aktsiooni kuidagi takistada ei üritanud. Samas kiirendas blokaad Saksamaa lõhenemist.

2.7. Saksamaa lõhenemine: (1949) (Vt. ka õpik lk.57-63):

- Suund Saksamaa lõhenemisele oli võetud juba varasematel aastatel (okupeerivate riikide erinev poliitika ida- ja läänetsoonides, Berliini blokaad). Mõlemad pooled (NSVL ja lääneriigid) olid alustanud oma okupatsioonitsoonides riiklike struktuuride väljakujundamist.

- **1949.a. mais** kuulutati läänetsoonides välja **Saksamaa Liitvabariik (SLV)** ja võeti vastu põhiseadus; Saksamaa idaosas kuulutati **oktoobris 1949.a.** välja **Saksa Demokraatlik Vabariik (SDV)**. Seega oli külma sõja tõttu lõhenenud esimene maailma riikidest- üks rahvas oli jagatud kahe riigi ja kahe erineva maailmavaate vahel:
 - SLV oli demokraatlik, kapitalistlik, turumajanduslik riik
 - SDV oli ebademokraatlik, plaani- ja käsumajanduslik sotsialistlik riik
- Saksamaa lõhestatusele teeb lõpu Idabloki kokkuvarisemine 1980-ndate teisel poolel, mis viis **Saksamaa ühinemiseni 1990.a. 3.oktoobril**.

2.8. Hiina kodusõda ja riigi lõhenemine: (1949) (Vt.ka õpik lk.65-66):

- Hiina kodusõja (1946.a.-1949.a.) juured peitusid juba varasemas ajas. 1920-ndatel aastatel oli Hiinas kujunenud tugev **Kommunistlik Partei**, kes suutis ajuti enese käes hoida väiksemaid alasid Lõuna-Hiinas . Lööduna valitsusvägede poolt sealt välja, jäid nad alates 1930-ndate keskpaigast baseeruma Loode-Hiinasse, saades samal ajal sõjalist ja majanduslikku abi NSV Liidult. Hiina valitsusväed (**Guomindang** ehk Rahvuslik Rahvapartei) oli samal ajal seotud võitlustega Jaapani agressori vastu ning ei suutnud midagi otsustavat kommunistide vastu ette võtta.
- 1945.a. augustis alustasid Jaapani vastu sõjategevust ka NSVL väed, sundides Mandžuurias asuvad Jaapani väed kiiresti kapituleeruma. Teise maailmasõja lõppedes andis NSVL nende kätte langenud jaapanlaste relvastuse Hiina kommunistide kätte, eesmärgiga laiendada oma mõjusfääre lisaks Ida-Euroopale ka Aasias.
- **1946.a.** puhkes Hiinas avalik kodusõda **kommunistide** (keda juhtis **Mao Zedong** ning kes said NSVL-ilt sõjalist ja majanduslikku abi) ning **Guomindangi** vahel (keda toetas USA). Seega oli külma sõja vaatepunktist tegu tüüpilise konfliktiga, kus ida ja lääs ei sattunud küll otsesesse sõjalisse konflikti, vaid sõditi teineteisega liitlaste kaudu.
- Järk-järgult kaldus sõjaline edu kommunistidele, mis viis seejärel riigi lõhenemiseni: Hiina mandriosas jäid alates 1949.a. sügisest võimutsema kommunistid, kuulutades seal välja **Hiina Rahvavabariigi**. Guomindangi vägede riismed põgenesid **Taivani** saarele USA mereväe kaitse alla, kus jäi püsima **Hiina Vabariik**. Selline lõhestatus püsib kahe Hiina vahel tänaseni.

2.9. Korea sõda: (1950-1953) (Vt.ka õpik lk.66;76;78):

- Teise maailmasõja aastatel oli Korea poolsaar allutatud jaapanlaste poolt. Jaapani kapituleerudes 1945.a. jagati Korea poolsaar nagu Saksamaagi okupatsioonitsoonideks:
 - poolsaare põhjapoolne osa NSVL-le
 - lõunapoolne osa USA-le.
- Analoogiline Saksamaaga oli ka okupeerivate riikide poliitika erinevus okupatsioonitsoonides. See viis kahe riigi kujunemiseni **1948.a.**- Põhja-Koreas kommunistliku orientatsiooniga **Korea Rahvademokraatlik Vabariik (KRDV)**; Lõuna-Koreas kapitalistliku orientatsiooniga **Korea Vabariik (KV)**.

- Põhja-Korea kommunistide liider **Kim Il Sung** sellega nõustuda ei soovinud ning leidis sõjalist toetust Stalinilt, kes nägi, et Euroopas ta oma mõjuvõimu esialgu laiendada ei suuda; samas oli võimalik laiendada NSV Liidu mõjusfääre lisaks juba saavutatud edule Hiinas.
- Korea sõda puhkes Põhja-Korea vägede sissetungiga Korea Vabariiki. KR DV-d toetasid Hiina “vabatahtlikud” ning suurt sõjalist ja majanduslikku abi saadi ka NSV Liidult. Korea Vabariiki toetasid sõjaliselt **ÜRO väed** (milles lõviosa moodustasid USA üksused). Rinne stabiliseerus 1951.a., vaherahuläbirääkimised aga venisid ning lõplik vaherahu sõlmiti alles peale Stalini surma 1953.a. Kuna kumbki pool edu sõjas ei saavutanud, jäi Korea poolsaar ja rahvas jagatuks kahe riigi ja kahe süsteemi (kommunismi ja kapitalismi) vahel ning on seda kuni tänaseni..

2.10. Saksamaa LV võtmine NATO-sse: (1955)

- Sündmused Hiinas ja Korea sõja puhkemine viisid lääneriigid mõtteni SLV taasrelvastada, lõõmaks tagasi NSVL võimalikku katset mõjusfääride laiendamiseks Euroopas (negatiivne näide Aasiast oli olemas).
- Kuna SLV demokratiseerimine oli edenenud, võeti vastavasisuline põhimõtteline otsus vastu juba Korea sõja alguses. Hilisemate otsuste kohaselt, mis jõustusid 1955.a. võeti SLV NATO täisliikmeks, lubati taasrelvastuda ning kaotati lääneriikide okupatsioonirežiim (st. et SLV sai täieliku suveräänsuse).

2.11. Varssavi Lepingu Organisatsiooni (VLO) loomine: (1955)

- VLO (NSV Liitu ja Ida-Euroopa sotsialistlike riike ühendav sõjalis-poliitiline blokk) rajamine toimus vastusena Saksamaa LV taasrelvastumisele ja võtmisele NATO-sse. Samas oli Ida-Euroopa riikides kindlustunud sotsialistlik süsteem, seega sai NSV Liit endale ka vajalikke sõjalisi liitlasi tasakaalu säilitamiseks Euroopas.
- Seega oli külma sõja mõlemal leeril kujunenud välja omad sõjalised blokid. (Väljaspool Euroopat sõlmisid mitmed lääneriigid- näiteks USA, Suurbritannia - NATO-le lisaks ka mitmeid regionaalseid sõjalisi liite kohalike lääne-meelsete riikidega- näiteks ANZUS, SEATO, CENTO).

2.12. Suessi kriis: (1956) (Vt.ka õpik lk.82-83)

- 1952.a. oli Egiptuses kukutatud lääneriikide-meelne kuningas ja võimule tulid ohvitserid (eesotsas **G.A.Nasser**), kes alustasid sotsialismi araabia mudeli ülesehitamist. Tulenevalt sellest hakkas Egiptus lähenema ka NSVL-le ja teistele sotsialistlikele riikidele, saades sealt majanduslikku ja sõjalist abi. See omakorda teravdas suhteid lääneriikidega, mis tipnesid Suurbritannia ja Prantsuse kontrolli all olnud **Suessi kanali natsionaliseerimisega** Egiptuse poolt.
- Kasutades araabia riikide (ja Egiptuse) vaenu Iisraeliga, leppisid Suurbritannia ja Prantsusmaa juutidega kokku ühise Egiptuse vastase agressiooni. Kasutades ajendina Iisraeli rünnakut Egiptuse vastu, viisid inglased / prantslased oma väed sisse Põhja-Egiptusesse.
- See kolmikagressioon leidis aga maailmas väga teravat vastukaja; enamik maailma riike mõistis agressiooni hukka. Lisaks lääneriikide prestiiži langemisele tõstis see NSVL mõju antud piirkonnas ning ähvardas tulevikus kommunismi mõju veelgi suuremale laienemisele.
- Samuti tõmbas see konflikt NSV Liidu meeleheaks ära tähelepanu parasjagu toimuvalt **Ungari ülestõusu** mahasurumiselt VLO vägede poolt.
- Suessi kriisi üheks tulemuseks oli ka **USA mõju kasv** Lähis-Idas, kes vahetas selles rollis välja läbikukkunud Suurbritannia ja Prantsusmaa. USA mõju kasvu põhjuseks oli **Eisenhoweri doktriini** rakendamine (alates **1957.a.**) millega lubati anda sõjalist ja majanduslikku abi kõigile Lähis- ja Kesk-Ida riikidele, keda ohustab mõni kommunistliku orientatsiooniga riik. See doktriin viis kiiresti **USA-Iisraeli erisuhete** tekkeni ning teatava lähenemiseni araabia monarhiatega (kes kartsid sotsialismiideede levikut araabia riikides).

2.13. Ungari ülestõus: (1956) (Vt. ka õpik lk.108-109)

- 1940-ndate teisel poolel (nii nagu kogu Ida-Euroopas) oli viidud Ungaris läbi **sovietiseerimine**- võim oli koondatud Moskva-meelsete kommunistide kätte, kes alustasid NSV Liidu eeskujudele tuginedes reforme- natsionaliseeriti tööstus, alustati põllumajanduse kollektiviseerimist, kehtestati üheparteiline diktatuurirežiim, represseeriti kommunistide poliitikaga mittendustujaid jne.
- **1953.a.** (seega peale Stalini surma) sai Ungari peaministriks **I.Nagy**, kes alustas **ühiskonna teatavat liberaliseerimist** (näiteks kollektiviseerimise peatamine, massirepressioonide lõpetamine). See viis võimuvõitluseni kommunistide laadviku hulgas, sest vanameelsed (Moskva-meelsed) jõud ei olnud sellega nõus. Võimuvõitlus viis I.Nagy tagandamiseni 1955.a.
- Nagy tagandamine ja vanameelsete kommunistide naasemine võimule viis võimudevastase meelepaha kasvule (kaasa aitasid ka kehvad majandusolud), mis tipnes **1956.a. oktoobris** lahvatanud rahvaülestõusuga Moskva-meelse valitsuse vastu. Nagy sai taas peaministriks ja Ungari teatas oma osaluse lõpetamisest VLO-s ja tahtis kuulutada end neutraalseks riigiks.

- Sündmused Ungaris viisid NSV Liidu sekkumiseni, kes kartis ilmselgelt Ungaris alanud reformiprotsessi levimist ka teistesse Ida-Euroopa sotsialistlikesse riikidesse ja sellega seoses NSVL võimumonopoli kadumist selles regioonis. Vältimaks oma mõjusfääride kaotamist viis VLO (NSVL vägedega eesotsas) oma väed Ungarisse sisse, ülestõus lämmatati verre, võim anti taas Moskva-meelsete kätte. Kuna lääneriigid otsustavalt sündmusesse ei sekkunud (ühelt poolt olid Lääne suurriigid seotud parajasti toimuva **Suessi kriisiga**; teisalt oleks sekkumine võinud tähendada “**kuuma sõja**” puhkemist kahe vaenuliku leeri vahel), andis see Moskvale vabad käed ülestõusu mahasurumiseks.
- Samas näitas see ülestõus ka rahva rahulolematust sotsialistlike reformide ja demokraatia puudumisega, mistõttu NSVL tõmbus veidi tagasi Ida-Euroopa siseasjadesse sekkumisel ning kommunistide poliitiline surve veidi pehmenes (viimane jutt käib üldiselt kogu Ida-Euroopa kohta).

2.14. **Berliini kriis ja Berliini müüri püstitamine: (1961) (Vt. ka õpik lk.84)**

- Kahe Saksamaa kujunemine (1949.a.) olukorda Saksamaal ei stabiliseerinud. SDV ja tema selja taga seisev NSV Liit polnud rahul lääneriikide vägede paiknemisega Lääne-Berliinis ning taotles selle piirkonna liidendamist SDV-ga. Saksamaa Liitvabariik omakorda ei tunnustanud Saksamaa idaosa eraldamist ja SDV väljakuulutamist.
- SLV välispoliitika aluseks sai **Hallsteini doktriin**- Kõiki neid riike, kes sõlmivad diplomaatilised suhted SDV-ga, käsitletakse SLV poolt vaenulikena ja nendega katkestatakse igasugused suhted (ehk teisisõnu käsitles SLV ennast saksa rahva ainsa seadusliku esindajana). Suhteid pingestas veelgi pidev idasakslaste põgenemine “kommunistlikust paradisist” Lääne-Saksamaale.
- **1961.a.13.augustil** ehitas SDV paari päevaga ümber Lääne-Berliini müüri (Berliini müüri), millega üritati peatada edasist idasakslaste põgenemist. See sündmus viis igasuguse läbikäimise lõppemiseni kahe Saksamaa vahel kuni 1960-ndate lõpuni /1970-ndate alguseni. Siis hakkasid suhted taas veidi soojenema seoses üldise pingelõdvendusega külmas sõjas ja sotsiaaldemokraatide pääsemisega võimule SLV-s.
- 1940-ndate teisel poolel seoses Ida-Euroopa sovietsiseerimisega hakati rääkima “**raudsest eesriidest**” Lääne- ja Ida-Euroopa vahel, mille all mõisteti Nõukogude bloki poolt kehtestatud salastatust, repressioone, eriti aga tõkkeid inimeste, kaupade ja mõtete vabale liikumisele. Terminit kasutas esmakordselt W.Churchill oma Fultoni kõnes 1946.a. Berliini müür, kui osa “raudsest eesriidest”, murti läbi 1989.a. seoses kommunistliku režiimi kokkuvarisemisega SDV-s ning lammutati paari aasta jooksul.

2.15. Kuuba (Kariibi) kriis: (1962) (Vt. ka õpik lk.84-85; 128-129)

- 1959.a. kukutasid **F.Castro** poolt juhitud partisanid USA-meelse Kuuba diktaatori Batista. See ja Castro uue valitsuse edasised sammud (maareform ja USA suurettevõtete natsionaliseerimine) viis suhete pingestumiseni Kuuba ja USA vahel.
- Võimu säilitamiseks oli Castro sunnitud leidma enesele toetust / liitlasi võimaliku konflikti korral USA-ga. Siin tuli Kuubale rõõmuga appi Hruštšovi juhitud NSV Liit, kes nägi selles võimalust leidmaks tugipunkti ka Ameerika mandril ning sotsialismiideede levitamiseks. Nõukogude Liidu sõjaline ja majanduslik abi viisid Kuuba kiiresti Moskva sõiduvette ning seal kehtestati kommunistlik diktatuurirežiim.
- **1962.a.** avastas USA luure Kuubas baseeruvad ja Ühendriikide mandriosale suunatud NSV Liidu keskmaa tuumaraketid. Seepeale kehtestas USA president **J.F.Kennedi** Kuuba saarele **mereblokaadi**, sundimaks NSV Liitu ja Kuubat rakette ära viima. See samm omakorda pingestas niigi külmas sõjast pingelisi suhteid NSVL ja USA vahel ning viis mõlemalt poolelt kõrgeima lahinguvalmiduse kehtestamiseni, mis oleks võinud vabalt kasvada üle uueks maailmasõjaks.
- Saades aru olukorra tõsidusest leppisid osapooled teatava kompromissiga:
 - Moskva tõi Kuubast raketid ära
 - USA lõpetas Kuuba blokeerimise ning nõustus Castro režiimi võimulejäämisega
 - USA ja NSV Liidu vahel loodi nn. kuum liin, mille kaudu oli kiiresti võimalik ühendust saada mõlema riigi liidritel
- Kuuba jäi kuni 1980-ndate lõpuni suureks NSV Liidu liitlaseks- sai venelastelt iga-aastast suurt majandus- ja relvaabi ning toetas NSV Liidu poliitikat kõigil võimalikel juhtudel (näiteks Kuuba vägede saatmine Angoolasse, kaitsmaks sealset Moskva-meelset valitsust või vasakpoolsete sissirühmituste toetamine Ladina-Ameerikas).

2.16. Praha kevad: (1968) (Vt. õpik lk.87; 109-110)

- 1960-ndate keskpaiku alustas Tšehhoslovakkia kommunistliku partei liider **A.Dubček** liberaliseerimisprotsessi (teataval määral analoogne Ungari sündmustega 1950-ndatel)- mida tuntakse ka "**Praha kevadena**" (võrdle "Hruštšovi sula"). Ta lubas hakata ülesse ehitama nn."**inimnäolist sotsialismi**"- alustades reforme kehtestamaks kultuuri-, ajakirjandus- ja isikuvabadusi. See kutsus esile NSVL ja teiste VLO riikide sissetungi Tšehhoslovakkiasse ning reformiliikumise lämmatamise. Samas polnud see enam nii verine kui Ungaris; kui I.Nagy lasti maha, siis A.Dubček viidi Moskvasse vangi).
- Sündmused Tšehhoslovakkias viisid Moskva poolt **Brežnevi doktriini** kehtestamiseni- NSV Liit deklareeris, et juhul kui mõnes Ida-Euroopa riigis on sotsialistlik süsteem hädaohus, siis on Nõukogude Liidu püha kohus sekkuda ja seal kord taastada. Seega anti kõigile Ida-Euroopa sotsialistlikele riikidele märku, et NSV Liiduga kooskõlastamata reformid lämmatatakse kasvõi relvajõul.
- Samas võib "Praha kevadet" pidada Gorbatšovi tulevaste reformide kaugeks eeskujuks ja nagu 1960-ndate lõpus Brežnev ka kartis, viisid need reformid tõesti sotsialismi kokkuvarisemiseni terves Idablokis.

2.17. Vietnami sõda: (1964-1973) (Vt.õpik lk.86-87):

- Vietnami sõjaga seonduvad sündmused (eellugu, käik ja tulemused) on üheks tüüpilisemaks näiteks külma sõja ajaloos.
- Vietnam ja sellega piirnevad lähemad alad kuulusid alates 19.sajandist Prantsusmaa kolooniate hulka. Teise maailmasõja ajal langesid Prantsuse Kagu-Aasia kolooniad jaapanlaste kätte. Vietnami tegutsenud kommunistlikud partisanid tõrjusid **1945.a.**suveks jaapanlased Põhja-Vietnamist välja ja kuulutasid seal välja **Vietnami Demokraatliku Vabariigi**, alustades sotsialistliku ühiskonna ülesehitamist.
- Prantsusmaa Vietnami DV-d ei tunnustanud; see omakorda viis nende vahel sõja puhkemiseni (**1946-1954**). Mõlemat sõdivat poolt toetasid liitlased- Vietnami DV-d kommunistlikud Hiina RV ja NSVL; Prantsusmaad aga USA (kes lootis sellel moel tagada enesele Prantsusmaa toetust oma poliitikale Euroopas; vähemtähtis ei olnud ka kommunismi tagasitõrjumistahe Aasia regioonis). 1954.aastaks oli Prantsusmaa sõja kaotanud ja Vietnami edasist saatust hakkasid otsustama suurriigid (Prantsusmaa, Suurbritannia, USA, NSVL ja Hiina RV). Vastavalt saavutatud kokkuleppele nähti ette **Vietnami jagamine** kaheks: **kommunistlikuks Vietnami DV-ks** Põhja-Vietnami (pealinn Hanoi) ja **lääneriikidele** (st. ka kapitalismile) **orienteeritud Vietnami Vabariigiks** (pealinn Saigon). Kaugemas tulevikus oli ette nähtud ka mõlema riigi ühendamine. Prantsusmaa pidi antud piirkonnast oma väed välja tõmbama ja andma iseseisvuse ka teistele sealsetele aladele (Laosele ja Kambodžale).
- Vaatamata saavutatud rahuleppele ei nõustunud Vietnami DV riigi jagamisega ja toetas kommunistlike partisanide sõjategevust Lõuna-Vietnami; see omakorda viis USA kohaloleku suurenemiseni- põhjuseks **doominoteooria** ehk kartus, et kommunism levib riigist riiki edasi, kui õigel ajal sellele piiri ei pane.
- **1964-1973** aastatel puhkes Vietnami uus sõda, millist tuntaksegi **Vietnami sõja** nime all. Antud perioodil võtsid sõjapidamise raskuse Lõuna-Vietnami vägedelt üle USA väed ja sekkusid otseselt kommunistidega peetavasse sõtta. Hanoi omakorda toetasid punahiinlased ja venelased (majanduslik ja sõjaline abi, sõjalised eksperdid).
- Vaatamata suurele sõjalisele ülekaalule ei suutnud ameeriklased edu saavutada; selle põhjuseks oli eelkõige:
 - vastase partisanisõja taktika, mille käigus ei pääsnenud ameeriklaste tehniline ülekaal maksvusele (sama probleemiga olid venelased kimpus Afganistanis ja Tšetšeenias).
 - USA käsi hakkas siduma sõjavastase kriitika suurenemine kodumaal ja maailmas tervikuna (1960-ndate lõpust kasvas kogu maailmas vasakpoolsus, esile kerkised vägivaldust pooldavad hipid).
 - suured kaotused suurendasid sõjatüdimust.
- Seetõttu üritasid ameeriklased sõda nn. **vietnamiseerida**:
 - hakkasid oma regulaarvägesid välja viima
 - suurendasid sõjalist toetust Lõuna-Vietnamile ja üritasid kommunistidega sõdida n.ö. võõraste kätega.

- **1973.a** jõudsid sõdivad pooled küll uue rahulepingu sõlmimiseni (USA ja Vietnami Vabariik ühelt poolt ning Vietnami DV teiselt poolt), aga sõjategevus puhkes varsti uue hooga (kommunistide initsiatiivil) ning 1975.a. olid Saigoni päevad loetud (alad ühendati aasta hiljem Põhja-Vietnamiga).
- Vietnami sõda oli USA suurim tagasilöökk külma sõja jooksul:
 - doominoteooria kippus täide minema (kommunistid tulid lisaks Lõuna-Vietnamile võimule ka Laoses ja Kambodžas).
 - NSVL ja Hiina RV mõju Kagu-Aasias kasvas.
 - USA sõjalisele enesekindlusele anti tugev löök.
 - kaasnes USA maine langus maailmas.
 - NSV Liidu mõju suurenes arengumaades, kus ebastabiilse majanduse tõttu valiti nõukogude majandusliku ja sõjalise abi nimel sotsialistlik orientatsiooni.

2.18. Pingelõdvendus: (Vt. õpik lk.87-90)

- Külma sõda (pidevad kriisid, sõjalised konfliktid, võidurelvastumine jne.) vaheldusid aeg-ajalt teatavate rahunemisperioodidega, mida on hakatud nimetama ka pingelõdvenduseks. Üks pikem selline periood saabus ka 1960 / 1970 vahetusel. Sellele on iseloomuliku järgmised jooned:
 - **Paranesid** teatud määral **kahe Saksamaa suhted**. See oli seotud sotsiaaldemokraatide pääsemisega valitsusse (W.Brandt sai SLV kantsleriks). SLV vasaktsentristlik valitsus leidis paremini kontakti kommunistliku SDV-ga ning see viis diplomaatiliste suhete loomiseni kahe riigi vahel ning mõlema riigi võtmiseni ÜRO-sse 1970-ndate algul. SDV oli leppinud ka Lääne-Berliini staatusega (see polnud küll SLV osa, ent SLV sai õiguse Lääne-Berliini rahvusvahelisel tasandil esindada).
 - Prantsusmaa - NSV Liidu suhete paranedes alustasid ka teised lääne suurriigid tasapisi kõrgemasemelisi kontakte nõukogude riigijuhtidega.
 - Paranesid USA- Hiina RV suhted (USA presidendi R.Nixoni visiit Pekingisse 1972.a.). Kuna 1960-ndatest alates polnud Hiina RV- NSV Liidu suhted kuigi head olnud (konkurents juhtrolli üle kommunistlikus maailmas; piirikonfliktid), sundis see nõukogude liidreid otsima kontakte ka läänega.
 - USA- NSV Liidu tippkohtumised (1972 / 1973 L.Brežnev Ameerikas; R.Nixon Moskvast) viisid **strateegilise relvastuse piiramise lepingute (SRP-1) sõlmimiseni 1972.a.** Lepe hõlmas kontinentidevahelise tuumarelvastuse piiramist mõlemalt poolt **2400** ühikuni (tuumalõhkepeani). Seega polnud tegu tuumarelvade vähendamise lepinguga.
 - 1973.a. alustati **SRP-2** leppe ettevalmistumisega. Lepe oleks sisaldanud strateegilise relvastuse **vähendamist** mõlemalt poolt **2250** ühikuni. Samas hakkas leppe sõlmimine eeskätt NSV Liidu poolse tegevusetuse tõttu venima ning katkes lõplikult 1979.a. seoses nõukogude vägede sissetungiga Afganistani.

- 1970-ndate algul algas **Euroopa julgeoleku- ja koostööõupidamine**. Moskva lootis seal saavutada seda, et lääneriigid tunnustaksid Euroopas välja kujunenud jõuvahekordi ja piire; lääs omakorda lootis läbi sellise koostöö mahendada Ida-Euroopa diktatuurirežiime. Kokkulepetele kirjutati alla **Helsingi tippkohtumisel 1975.a.** (Soome oli tippkohtumiseks sobiv nii läänele (kapitalistlik riik), kui ka idale (finlandiseerumine). Helsingi lõppaktiga:
 - tunnustati olemasolevaid piire Euroopas
 - lepiti kokku majandus-, teaduse-, tehnika- ja keskkonnaalases koostöös
 - humanitaarküsimustes tehtav koostööpunkt võeti vastu Moskvale vastu tahtmist, kuna seeläbi oli võimalik kritiseerida inimõiguste nigelat olukorda Idablokis
 - alustati ka läbirääkimisi Euroopas tavarelvastuse vähendamiseks, ent need jäid venima, kuna NSV Liit ei tahtnud kaotada lääneriikide ees saavutatud ülekaalu.

2.19. Pingete kasv 1970-ndate lõpul / 1980-ndate esimesel poolel (Vt. ka õpil lk.90-91):

- Pingelõdvendusele pani piiri eeskätt Moskva agressiivsuse kasv välispoliitikas ja tahtmatus alustada kasvõi osalistki desarmeerimist. Omavahelisi pingeid tõstsid järgmised asjaolud
- **NSVL vägede sissetung Afganistani 1979.a.**, kus pandi ametisse Moskva meelne valitsus ja alustati pikka ja kurnavat sõda kohalike partisanidega (keda toetasid vähesel määral ka lääneriigid ja suuremal määral USA-meelne Pakistan).
- **Vastastikune olümpiamängude boikoteerimine** (1980.a. jätsid paljud lääneriigid protestiks Afganistani sissetungimise vastu minemata Moskvasse; 1984.a. ei läinud enam sotsialistlikke riike Los Angelesse).
- **1980.a.-1981.a. teravnes sisepoliitiline olukord Poolas**, kus sõltumatu ametühingukoondis “**Solidaarsus**” (L.Walesa juhtimisel) nõudis sotsialistliku ühiskonna demokratiseerimist ning alustas allumatuskampaniaid. Neid toetas selles katoliku kirik (samal ajal oli Rooma paavstiks poolakast Johannes Paulus II). NSVL nõudis Poola valitsuselt korra taastamist riigis, kui seda ei tehta, lubas ta käiku lasta Brežnevi doktriini rakendamise. Seepeale kehtestas kommunistlik Poola valitsus sõjaseisukorra ja surus esialgu “Solidaarsuse” põranda alla.
- USA presidendiks sai vabariiklane **R.Reagan** (1981-1989), kes:
 - algatas nn. **Tähesõdadeprogrammi**- millega taheti militariseerida kosmos ja rajada sinna raketikaitsekilp.
 - USA alustas taas tavarelvastuse kiirendatud arendamist, millega pandi alus uuele võidurelvastuslainele. See oli ka teatud määral USA eesmärgiks- lootes NSV Liidu majanduse nõrkusele; loodeti NSV Liit võidurelvastumise käigus majanduslikult välja kurnata. Nagu ajalugu näitas, pani see lõppkokkuvõttes aluse Idabloki ja NSVL lagunemisele.